

УДК 811.161.2:81'373.21

ПОВЕРНЕНІ ІСТОРИЧНІ ГОДОНІМИ ХЕРСОНА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДІЇ ЗАКОНІВ ПРО ДЕКОМУНІЗАЦІЮ

Мартос С.А., к. філол. н.,
доцент кафедри української мови
Херсонський державний університет

Журавльова Є.О., магістр
Херсонський державний університет

У статті висвітлене актуальне питання сучасної мовної політики України – реалізація законів про декомунізацію, які є базисом для витіснення пережитків радянських постулат, ідеологій, символів тощо. Автори аналізують повернені історичні годоніми Херсона як найбільшу групу серед перейменованих об'єктів міста.

Ключові слова: онім, урбанонім, годонім, закон, декомунізація, мовна політика.

В статье освещен актуальный вопрос современной языковой политики Украины – реализация законов о декоммунизации, которые являются базисом для вытеснения пережитков советских постулат, идеологий, символов и т. п. Авторы анализируют возвращенные исторические топонимы Херсона как самую большую группу среди переименованных объектов города.

Ключевые слова: оним, урбаноним, годоним, закон, декоммунизация, языковая политика.

Martos S.A., Zhuravlova Ye.O. RETURNED HISTORICAL GODONYMS IN KHERSON AS A RESULT OF DECOMMUNIZATION LAWS

The article shows an actual question of modern language Ukrainian policy – implementation of decommunization laws, which contributed to the displacement of Soviet postulates, ideology, symbols etc. The authors analyze returned historical godonyms in Kherson as the largest group among renamed urban objects.

The authors underline that state language Ukrainian policy is reported to spreading Ukrainian language as a public one. The main approach of language policy is the adoption process, connected with decommunization laws. This laws are the basis for eradication of bilingualism on the territory of our state.

Much attention is given to the process of renaming urban toponymic objects such as streets, prospectuses, passes, parks, roads etc. The author notices that in the year 2016 104 urban toponymic objects were renamed which includes 80 streets, 14 passes, 4 parks, 2 areas, 2 passages, 1 prospectus and 1 highway.

The author subdivides renamed objects into 6 thematic groups: 1) notions, connected with historical events (3%); 2) notions, connected with significant persons of Kherson region (23%); 3) notions, connected with significant persons of Ukraine and foreign countries (16%); 4) notions, connected with certain urban objects (3%); 5) notions, connected with returned historical denominations (53%); 6) mis-shapen notions (2%).

The researchers thoroughly consider every thematic group, analyse its origin and peculiarity, refer to scientist's works.

The authors come to the conclusion that renamed urban toponymic objects promote to perpetuation of historical memory and help to embed language Ukrainian policy.

Key words: onym, urbanonym, godonym, law, decommunization, language policy.

Державна мовна політика України сьогодні спрямована на активне поширення української мови як державної у всіх сферах суспільного життя. Одним із напрямів сучасної мовної політики постав процес ухвалення низки законів про декомунізацію, який є базисом для викорінення явища білінгвізму на території нашої держави, а також для витіснення пережитків радянських постулат, ідеологій, символів тощо.

Вивчення й аналіз сучасних назв усеєдині міста постає актуальним і важливим, особливо ж значущим є розгляд таких найменувань у порівняльно-історичному аспекті, тобто обробка даних про той чи інший географічний об'єкт від часів його заснування і до сьогодення.

Найменування вулиць, провулків, проспектів та інших назв утворюють особливий

складник «пам'яті» міста, оскільки їх поява відображає систему цінностей того періоду, коли виник той чи інший онім, і ставлення сучасного соціуму до таких найменувань – від нейтрального чи терпимого до остаточного заперечення. Граничним виявом подібного ставлення постає цілковите несприйняття певної назви як репрезентанта минулої епохи, відкриття нових фактів про відповідну подію, діяча чи реалію, ім'ям яких названо відповідний географічний об'єкт.

У Законі України «Про географічні назви» йдеться про те, що мовні пам'ятки України є невіддільними складниками національної суспільно-культурної спадщини і потребують вивчення, упорядкування та збереження так само, як і пам'ятки природи, архітектури, побуту, етнографічні пам'ятки тощо [1, с. 360].

Хвиля масового заперечення пережитків минулого, зокрема реалій СРСР, почалася в Україні з квітня 2014 р. із початком Антитерористичної операції на Сході нашої держави, що поступово вилилося в процес т. зв. «декомунізації» і прийняття низки Законів «Про декомунізацію», наслідком яких стало перейменування населених пунктів, а також місцевих об'єктів, зокрема вулиць, проспектів, провулків, площ тощо, номінації яких мають відношення до радянської ідеології. Окрім того, було демонтовано чимало пам'ятників, меморіальних дошок, погрудь, пов'язаних із пережитками минулої влади, вилучено літературу, що мала комуністичну семантику.

15 травня 2015 р. Президентом України Петром Порошенком був підписаний закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Дбаючи про забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, прагнучи розвивати і зміцнювати незалежну, демократичну державу, керуючись ст. 11 Конституції України, що зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, задля збереження територіальної цілісності та національної безпеки України було прийнято цей закон, що засуджує тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму [7].

Згідно зі ст. 4 Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» забороняється присвоювати географічним об'єктам назви, що є іменами або псевдонімами осіб, які були діячами будь-якої радянської галузі (окрім випадків, пов'язаних із розвитком української науки та культури), займали керівні посади; назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії та радянською владою загалом [7].

Цей закон зумовив масове перейменування міських об'єктів на всій території України, такі зміни торкнулися і Херсона. **Мета** нашого дослідження полягає у характеристиці повернених історичних годонімів Херсона.

Сукупність внутрішньоміських об'єктів, до яких належать вулиці, провулки, площі, будинки, набережні та інші споруди, утворює загальну й досить складну систему простору міста. Ці об'єкти прийнято називати урбанонімами, а у їх системі найбільшу кількість становлять годоніми. Годоніми (від грец. *ὁδός* – «шлях, дорога, вулиця, рус-

ло») визначають як власні назви лінійних топографічних об'єктів урбанонімного простору (вулиць, проспектів, бульварів, провулків, набережних, проїздів). До такого їх визначення схилиються Ю.О. Карпенко [2], В.В. Лучик [4], Н.В. Подольська [6], А.А. Титаренко [9] та ін. Т.В. Шмельова годонімами вважає лише назви вулиць, спираючись на те, що такі одиниці переважають [10].

А.А. Титаренко слушно зараховує годоніми до найбільш нестабільної частини урбанонімного простору, пояснюючи це тим, що такі об'єкти зазнають перейменування у зв'язку з історичними, політичними чи соціальними змінами в країні загалом чи в місті зокрема [9].

У Херсоні 2016 р. внаслідок дії законів про декомунізацію було перейменовано 104 міські об'єкти, із них – 80 вулиць, 14 провулків, 4 парки, 2 площі, 2 проїзди, 1 проспект та 1 шосе.

Найбільшу групу (53%) складають повернені історичні годоніми, тобто старі назви, що існували до приходу радянської влади. Більшість повернених назв сягають ще часів заснування міста Херсона, однак із приходом радянської влади їх було змінено на такі, що відповідали тогочасним реаліям. Усі реабілітовані годоніми за семантичною ознакою поділяємо на такі групи: 1) годоніми, пов'язані з певним міським об'єктом (21%); 2) назви людей за професією, родом заняття, військовими званнями, національністю, характером місця проживання (село / місто) (17%); 3) лексеми з локативною семантикою, тобто такі, що відображають топонімію населених пунктів регіону, країни, інших країн (15%); 4) ергономічні годоніми – лексеми, що позначають назви предметів, речовин і матеріалів, пов'язаних із виробничим життям міста (12%); 5) антропонімічні годоніми, пов'язані із власними іменами людей (12%); 6) теонімічні годоніми, що мають прямий зв'язок із конфесійними реаліями, релігійними установами тощо (10%); 7) флоронімічні годоніми, що відображають особливості місцевого рослинного світу (5%); 8) темпоральні годоніми, тобто такі, що свідчать про час утворення того чи іншого топонімічного об'єкта (4%); 9) годоніми, що описують рельєф місцевості (2%); 10) абстрактні годоніми, що походять від назв на позначення абстрактних нематеріальних понять (2%).

Серед перейменованих годонімів Херсона широкий пласт складають назви, пов'язані з певним міським об'єктом. Вулиця **Качельна** (колишня *Сорокіна*) сформувалася в першій половині XIX ст. під назвою **З'їздної** (тут знаходилися переїзди через балки), у другій половині XIX ст. отримала

назву **Качельної** (оскільки на площі неподалік знаходилися гойдалки – «качели»). Із 1972 р. вулиця мала назву Сорокіна (радянського більшовика). У 2016 р. назву **Качельна** було повернено [3, с. 67]. Вулиця **Гімназична** (колишня Червоностудентська) уперше згадується на плані міста 1870 р. Свою назву отримала від 1-ї чоловічої гімназії, що знаходилася на вулиці Соборній, від кута садиби якої і вулиці Говардівської вона починалася; вулиця **Театральна** (колишня **Горького**) отримала назву від розташованого у межах вулиці Херсонського обласного академічного музично-драматичного театру ім. М. Куліша; вулиця **Портова** (колишня **Краснощокіної**) – від річкового порту; вулиця **Поштова** (колишня **Орджонікідзе**) – від розташованого в межах вулиці поштового відділення. Вулиця **Мостова** (колишня **Доброхотова**) отримала таку номінацію, оскільки на час її створення було замощено невелику ділянку. Провулок **Флотський** і провулки **1-й Флотський, 2-й Флотський, 3-й Флотський** (колишні **1-й Червоний, 2-й Червоний, 3-й Червоний**) мають такі назви, оскільки розташовані неподалік пристані та річки Дніпро.

Назви деяких вулиць старого Херсона демонструють різноманітність національного складу населення міста: вулиця **Єврейська** (колишня **Войкова**) свідчить про проживання на території Херсона представників єврейської спільноти; вулиця **Лютеранська** (колишня **Кірова**) отримала свою назву після закінчення будівництва на ній лютеранської кірхи у 70-х рр. XIX ст. [5, с. 70]; вулиця **Грецька** (колишня **Леніна**) отримала назву від представників грецької спільноти, що проживали в місті; дублюють годоніми назви людей за професією, родом занять, військовими званнями: вулиця **Теплоенергетиків** (колишня **Партизана Железняка**); вулиця **Офіцерська** (колишня **Шмідта**); провулок **Старшинський** (колишня **Шмідта**). Провулки **1-й Селянський, 2-й Селянський, 3-й Селянський** (колишні **1-й Радгоспний, 2-й Радгоспний, 3-й Радгоспний**) отримали назви від населення за характером їх місця проживання (село / місто).

До годонімів із локативною семантикою відносимо вулиці **1-у Олешківську, 2-у Олешківську, 3-у Олешківську** (колишні **1-у Цюрупинську, 2-у Цюрупинську, 3-у Цюрупинську**), а також провулок **Олешківський** (колишній **Цюрупинський**), назви яких походять від топоніма сусіднього міста Олешки (названого на честь Олешківської січі, що проіснувала до 1734 р.), яке до ухвалення Закону «Про декомунізацію» мало назву Цюрупинськ.

До цієї групи зараховуємо вулицю **Тягинську** (колишня **Дем'яна Бєдного**), номінація якої стосується Тягинки – важливого населеного пункту на старовинному шляху до Криму. Біля турецької фортеці Тягинь у 1492 р. кагівські та черкаські козаки напали на судно кримського хана. Це перша історична згадка про українське козацтво. Вулиця **Форштадська** (колишня **Свердлова**) отримала таку номінацію, оскільки у місті існував Військовий форштадт – старе передмістя Херсона, що виникло одночасно з містом. Форштадськими йменувалися кілька вулиць на околиці старого Херсона.

Чималу низку нових назв представлено ергономічними годонімами. Вулиця **Кузнецька** (колишня **Підпільна**) сформувалася у першій половині XIX ст. і мала назву **Кузнечна** (оскільки в районі цієї вулиці знаходилися кузні). Назву **Підпільна** отримала у 1922 р. у зв'язку з подіями громадянської війни. Нині вулиці повернено історичну назву [8, с. 62]. Вулиця **Торгова** (колишня **21-го Січня**) на плані міста 1855 р. була відзначена як Торговий провулок. У кінці XVIII – на початку XIX ст. між вулицями Соборною та Семінарською існував Грецький ринок, через центр якого і проходив Торговий провулок. Він проходив східним кордоном ринку, починаючи від річки Дніпро, де знаходився ще один прибережний ринок «Зелений базар». Нині жодного із вказаних ринків не існує, однак назва «Торговий» активно побутувала серед місцевого населення, тому, у зв'язку з політикою декомунізації, історичну назву було повернено [5, с. 133].

Вулиці **Медова** (колишня **Тарана**), **Молочна Балка** (колишня **Бородіна**), **Гончарна** (колишня **Котовського**) отримали свої назви у дорадянський період від сфер виробничого життя міста. Вулиця **Канатна** (колишня **Георгія Полякова**) отримала таке найменування у зв'язку з будівництвом канатного заводу, назви вулиць із такою ж семантикою у дорадянський період мали вулиці **Фабрична, Тютюнова, Ковальська, Ливарна** тощо. Провулок **Млинний** (колишній **Крупської**) своєю назвою семантично пов'язаний із борошномельною діяльністю певної частини населення міста.

Низка історичних годонімів представлена антропонімічними назвами. Колишню вулицю **Червонопрапорну** було перейменовано на **Олександрівську**, найменування якої пов'язане з відвідуванням Херсона імператором Олександром II у серпні 1878 р. Мають відношення до назв людей і вулиці **Рішельєвська** (колишня **Жовтневої революції**), **Воронцовська** (колишня **Комунарів**)

і **Потьомкінська** (колишня *Карла Маркса*), номінація яких стосується засновників міста Херсона. До цієї ж групи зараховуємо вулиці **Олексіївську** (колишню *Воровського*), назву якої умовно пов'язують із іменем Ф. Алексєєва – засновника напрямку міського пейзажу в живописі – та Михайлівську (колишню *Петренка*), етимологія якої невідома.

Серед нових годонімів широко побутують теонімічні: вулиця **Преображенська** (колишня *Декабристів*), назва якої пов'язана з Преображенською церквою, що знаходилася в центрі вулиці; **Соборна** вулиця (колишня *Леніна*) отримала назву від найбільшого храму в місті – Успенського собору, у 50-х рр. XIX ст. на вулиці знаходилося Поліцейське управління і вона мала назву Поліцейської, 1924 р. була перейменована на Леніна, нині вулиці повернено історичну назву. Існують припущення, що провулок **Успенський** (колишній *Спартаківський*) теж завдячує назвою Успенському собору. Вулиця **Богородицька** (колишня *Червонофлотська*) отримала найменування від старообрядницької церкви Пресвятої Богородиці. Уперше назва «Богородицька» зазначена на плані 1855 р. На цій вулиці знаходилася старообрядницька церква Пресвятої Богородиці, яка згодом була названа Свято-Різдво-Богородицькою єдиновірною, від якої вулиця і отримала свою назву. 1927 р. вулицю було перейменовано на Червонофлотську, нині повернено історичну назву [5, с. 35]. Пов'язана з конфесійними реаліями і вулиця **Церковна**, що свого часу була перейменована на Фортечну, із приходом радянської влади – на *Старостіна*, нині вулиці повернено історичну назву.

Із низки історичних годонімів також повернено флоронімічні, а саме: вулиця **Вишнева** (колишня *Блюхера*); вулиця **Мала Садова** (колишня *Владимирова*); вулиця **Вільхова** (колишня *Куйбишева*), назви яких відображають історичні особливості місцевого рослинного світу.

До темпоральних годонімів відносимо вулиці **Староколодязну** (колишню *Красіна*) та **Старообрядницьку** (колишню *Комсомольську*), яка на плані 1855 р. мала дві назви: від площі з католицьким костелом до Старообрядницької площі – **Католицька**; від Старообрядницької площі до вулиці

Говардовської – **Старообрядницька**. Саму ж назву вулиця отримала від Старообрядницької площі. Згодом отримала назву **Ерделівська**, після приходу радянської влади – *Комсомольська*. Нині вулиці повернено історичну назву [5, с. 138]. Номінації вказаних вулиць є темпоральними, тобто їх назви свідчать про те, що вулиці було створено вже після існуючих із подібними назвами (вулиці **Колодязна** й **Обрядницька**).

До годонімів, що описують рельєф місцевості, відносимо вулицю **Нижню**, назва якої свідчить про її розташування відносно інших топонімічних об'єктів (колишня *Дмитра Ульянова*). Виділяємо один годонім із абстрактною семантикою – вулицю **Веселу** (колишню *Пролетарську*).

Отже, аналіз повернених історичних годонімів свідчить, що більшість із них не відповідає сучасним реаліям міста, однак вони сприяють поверненню історичної пам'яті, підвищують інтерес містян до подій і персоналій попередніх століть. Окрім того, повернені номінації є свідченням ушанування історії Херсона, яку було витіснено радянськими номінаціями майже на ціле століття. Перспективою дослідження вважаємо характеристику годонімів Херсона, пов'язаних з іменами визначних діячів України та зарубіжжя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про географічні назви». Вісник Верховної Ради. 2005. № 27. С. 360.
2. Карпенко Ю.А. Топонимия Буковины: автореф. дисс. ... док. філол. наук. К., 1967. 29 с.
3. Костюк Л. Херсон. Улицы помнят: путеводитель. Симферополь: Таврия, 1987. 112 с.
4. Лучик В.В. Особливості становлення української урбанонімії. Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград, 2002. Вип. 44. С. 3–4.
5. Пиворович В., Дяченко С. Улицами старого Херсона. Херсон, 2002. 196 с.
6. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. М.: Наука, 1988. 192 с.
7. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.
8. Сухопаров С. Улицы Херсона: очерки. Херсон, 2002. 156 с.
9. Титаренко А.А. Урбанонимия Кривого Рогу: структура, семантика, функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.
10. Шмелева Т.В. Современная топонимия: семантика и семиотика. Лингвистическое краеведение Прикамья. Пермь, 1991. С. 33–37.